

ОСОБЛИВОСТІ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ТА СТАНУ ДОСЛІДЖЕННЯ КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВОЇ ОХОРОНИ ПРОФЕСІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ЖУРНАЛІСТІВ

ЛЕГЕЦА Євген - доктор юридичних наук, професор, професор кафедри публічного та приватного права Університету митної справи та фінансів

ORCID: 0000-0001-9134-8499

Scopus Author ID: 57200152533

Researcher ID: X-9904-2019.

DOI: <https://doi.org/10.32782/ep.2024.1.27>

Метою дослідження є особливостей правового регулювання та стану дослідження кримінально-правової охорони професійної діяльності журналістів. Аналіз стану дослідження кримінально-правового захисту законної професійної діяльності журналістів в Україні засвідчує, що нині існує чимала кількість наукових праць, які безпосередньо стосуються захисту журналістів та їх професійної діяльності. Проте, в одних випадках досліджувалось виключно кримінальне правопорушення, передбачене ст. 171 КК України, в інших окремо розглядалось кримінальне правопорушення, що міститься у ст. 3451 КК України, незважаючи на наявність достатньо нового монографічного дослідження В. І. Павликівського, що стосується кримінально-правового забезпечення свободи слова та професійної діяльності журналістів в Україні, залишилось багато дискусійних питань щодо ознак складів кримінальних правопорушень, передбачених ст. ст. 3471, 3481, 3491 КК України. Загалом, на сьогодні існує не так багато праць, присвячених кримінально-правовій охороні журналістів та їх професійній діяльності, а тому залишається чимало недостатньо чи взагалі не досліджених аспектів цієї проблеми. Викладене підтверджує потребу подальшого поглибленого теоретичного аналізу кримінально-правової охорони законної професійної діяльності журналістів в Україні.

Акцентовано увагу, що аналіз розробок вітчизняних учених за тривалий період дав змогу констатувати, що в кримінально-правовій науці України загалом сформовано уявлення

про особливості кримінально-правової охорони законної професійної діяльності журналістів. Зокрема, це стосується здебільшого змісту об'єкта складів кримінальних правопорушень що посягають на журналістів та їх професійну діяльність, об'єктивної сторони таких кримінальних правопорушень, суспільної небезпеки вчинюваних діянь, суб'єктивної сторони, а також особливостей суб'єкта. Визначено норми, щодо яких досягнуто одностайності між науковцями і практиками, однак це не виключає наявності деяких нез'ясованих питань. Відтак, неоднозначно вирішується питання щодо правильності розміщення статей у відповідних розділах Особливої частини Кримінального кодексу України, визнання юридичних осіб потерпілими від кримінального правопорушення передбаченого ст. 171 КК України, необхідність виділення «впливу з метою перешкодження» поряд з «іншим умисним перешкодженням» у ст. 171 КК України, необхідність існування так званих «спеціальних статей» щодо журналістів тощо.

Ключові слова: адміністративна відповідальність, захист, правове регулювання, кримінально-правова охорона, кримінальна відповідальність, професійна діяльність журналістів, охорона, стан дослідження.

Постановка проблеми

Протягом липня 2023 року, за підсумками моніторингового дослідження Інституту масової інформації “Барометр свободи слова” в Україні було зафіксовано 11 злочинів проти свободи слова в Україні.

З них чотири вчинила Росія проти медіа і журналістів. Такими є дані щомісячного моніторингу Інституту масової інформації «Барометр свободи слова». Серед злочинів проти медіа, які скоїла Росія – поранення журналістів та юридичний тиск. Водночас ІМІ зафіксував сім порушень свободи слова, за які відповідальні громадяни України. Це випадки побиття, погроз, цензури та непрямого тиску на журналістів і медіа. [1]. Статистичні дані, останніх років показують, що ситуація з дотриманням свободи слова в Україні є доволі стабільною. Безперечно, на період кінця 2013 – початку 2014 року, ситуація була невтішною, адже кількість порушень на кінець 2014-го сягнула майже тисячі випадків, проте варто зауважити, що до початку Революції гідності ситуація теж була стабільною і після її закінчення вона, по суті, продовжила такою бути. На сьогодні Кримінальний кодекс України (далі КК України) в арсеналі засобів боротьби зі злочинами містить групу норм, спрямованих на захист свободи слова та професійної діяльності журналістів, зокрема ст. ст. 171, 345-1, 347-1, 348-1, 349-1 КК України. Потреби у встановленні кримінальної відповідальності за посягання на свободу слова та діяльності журналістів слід пов'язати із необхідністю забезпечення таким чином безперешкодного функціонування інформаційного простору в Україні як основи незалежного, демократичного, правового розвитку держави [2, с. 65].

Однак, зазначені зміни не принесли бажаного результату. Тиск на працівників масмедіа істотно не зменшився, а кількість порушень прав журналістів не знизилась. Внаслідок цього виникає закономірне питання: «Чи доцільним кроком було доповнення чинного КК України спеціальними нормами про відповідальність за посягання на права журналістів?»

Стан опрацювання цієї проблематики

Окремими питаннями кримінальної відповідальності за злочини що посягають на законну професійну діяльність журналістів займалися П.С. Берзін, Р. В. Вереша, С.П. Головатий, С.Я. Лихова, А.П. Марущак, О.В. Красильникова, В.І. Пав- ліківський,

Є.О. Письменський та ін. Попри те, що зазначені наукові розроблення не стосуються безпосередньо питань (проблематики) кримінально-правового захисту законної професійної діяльності журналістів, деякі досліджувані у них питання мають вагоме значення.

Метою статті є з'ясування особливостей правового регулювання гарантій безпеки законної професійної діяльності журналістів.

Виклад основного матеріалу. Так Я. С. Безпала, розглядає питання стану кримінально-правового захисту професійної діяльності журналістів в Україні. Проаналізувавши вказану працю, можна дійти висновку, що важливою формою державного захисту журналістів від кримінально-протиправних посягань є стаття (далі – ст.) 171 КК України. Водночас, авторка пропонує на підставі аналізу зарубіжного досвіду щодо кримінальної відповідальності за перешкоджання законної професійної діяльності журналістів перейняти (запозичити) деякі «правові зразки та доповнення» складу кримінального правопорушення. Також вчена аргументує, що потрібно класифікувати (диференціювати), шляхом запровадження кваліфікуючих ознак, кримінальну відповідальність за діяння, передбачені частинами (далі – ч. ч.) 1, 2 ст. 171 КК України, поєднані з: 1) «насильством або погрозою застосування такого»; 2) «погрозою розповсюдження відомостей, які потерпілий хоче зберегти в таємниці»; 3) «погрозою обмеження прав»; 4) «знищенням чи пошкодженням майна або погрозою його здійснення» [3, с. 180]. Також Я. С. Безпала зазначає, що безпосереднім об'єктом кримінального правопорушення, регламентованого ст. 171 КК України, є «суспільні відносини, які гарантують (забезпечують) вільну реалізацію журналістом права на працю». Своєю чергою, на думку вченої, додатковим обов'язковим об'єктом є суспільні відносини, що виникають на підставі безперешкодного поширення відомостей щодо важливих суспільно значущих подій, розповсюдженню яких стає на заваді суб'єкт аналізованого складу кримінального правопорушення,

відтак унеможливаючи реалізацію права на інформацію невизначеним колом осіб. Також авторка на підставі аналізу ознак потерпілого від кримінального правопорушення, регламентованого ст. 171 КК України, доходить висновку, що потерпілим може бути журналіст і друкованих, і аудіовізуальних засобів масової інформації (далі – ЗМІ), а також журналіст інформаційних агентств [3, с. 102]. Водночас Я. С. Безпала під час дослідження ознак потерпілої особи від кримінального правопорушення, регламентованого ст. 171 КК України, виокремлює «правосуб'єктність журналістів». Вчена слушно зауважує, що необхідно розширити коло потерпілих від кримінального правопорушення, передбаченого ст. 171 КК України. Відтак авторка зазначає, що потерпілими у рамках ст. 171 КК України можуть бути і близькі особи журналіста, оскільки це аргументовано потребою забезпечення усебічності та ретельності охорони суспільних відносин щодо дійсного виконання журналістами професійних обов'язків» (оскільки тиск, переслідування тощо близьких для журналіста осіб здійснює вплив на його діяльність) [5]. Окрім того, вчена висловлює думку, що потрібно вилучити встановлене на законодавчому рівні обмеження щодо кола суб'єктів під час вчинення такого правопорушення, як «переслідування журналіста за виконання професійних обов'язків чи за критику». Відтак авторка з огляду на емпіричні дані та на підставі цього твердження обґрунтовує, що спеціальним суб'єктом кримінального правопорушення (згідно з ч. 2 ст. 171 КК України в частині поняття «службова особа») є як службова особа публічного права, так і службова особа приватного права) [3, с. 124]. Також вчена зазначає, що об'єктивна сторона кримінально-протиправного посягання, передбаченого ст. 171 КК України, під час провадження журналістами законної професійної діяльності визначається двома формами вияву, а також характеризується обстановкою вчинення кримінального правопорушення [3, с. 124]. Окрім цього, авторка зазначає, що під час вчинення кримінального правопорушення, перед-

баченого ст. 171 КК України, наявний і прямий умисел, і непрямий [6]. Водночас, не є обов'язковими ознаками суб'єктивної сторони складу аналізованого правопорушення, як наголошує Я. С. Безпала, мотив і мета. Також вчена констатує, що зв'язок між переслідуванням журналіста і виконанням журналістом своїх професійних обов'язків (у минулому чи тепер) є необхідною умовою для кваліфікації діянь за ч. 2 ст. 171 КК України. Авторка стверджує, що засудження винного за вчинення кримінального правопорушення, передбаченого ст. 171 КК України, пов'язане з призначенням йому судом покарання у виді штрафу, є основною формою реалізації кримінальної відповідальності за вказане кримінальне правопорушення [3, с. 179]. Звісно, можна погодитись не зі всіма положеннями зазначеного дисертаційного дослідження, більше того окремі положення зазначеної роботи стали предметом для дискусії [7].

Вагому роль під час написання цієї дисертації виконала наукова праця В. І. Павликівського, який досліджував кримінально-правові гарантії щодо свободи слова та професійної діяльності журналістів. Вчений дослідив процес розвитку законодавства щодо кримінально-правової охорони свободи слова та професійної діяльності журналістів в Україні, а також розробив певну методологію дослідження, запропонувавши низку нових пропозицій, положень та висновків. Зокрема науковець проаналізував правовий статус журналістів у вітчизняному законодавстві та міжнародно-правових актах, а також сформував поняття такого статусу [8]. Водночас автор дослідив підстави та принципи криміналізації кримінально-протиправних посягань на професійну діяльність журналістів та свободу слова, а також наголосив, що загалом правові норми щодо кримінальної відповідальності за перешкодження журналістській діяльності є відповідними загальновідомим у кримінально-правовій науці принципам та підставам криміналізації суспільно небезпечних посягань. Також В. І. Павликівський на підставі систематизації кримінально протиправних діянь проти професійної діяльності журналістів та

свободи слова доходить висновку, що у КК України наявні і загальні норми про відповідальність за перешкодження професійній діяльності журналістів (зокрема, ст. 171 КК України), і спеціальні норми щодо посягання на життя, волю, здоров'я, власність журналіста з огляду на його професійну діяльність (ст. ст. 345¹, 347¹, 348¹, 349¹ КК України). Однак, як зазначає В. І Павликівський, питання кримінально-правового гарантування права на інформацію, захисту осіб від переслідування за критику та заборони цензури залишилися поза увагою законодавця. Своєю чергою, вчений конкретизував поняття «свобода слова», зазначаючи, що «свобода слова» є невід'ємним природним правом людини, що регламентовано такими основними міжнародними актами щодо прав людини, як Загальна декларація з прав людини, Міжнародний пакт про громадянські і політичні права, Європейська конвенція з прав людини, Хартія основних прав Європейського союзу, а також національним законодавством більшості держав світу [8]. На думку науковця, зміст поняття «свобода слова» охоплює: безпосередню свободу слова; свободу висловлювань, переконань у будь-якому вигляді; свободу думки; свободу використання інформації (отримання, зберігання, поширення) [4, с. 8]. Також автор вважає за необхідне оптимізувати основні шляхи його реалізації та вдосконалення з огляду на практику застосування положень кримінального закону щодо охорони професійної діяльності журналістів [4, с. 12]. Окрім цього, В. І Павликівський наголошує про необхідність подальшого комплексного вивчення питань криміналізації окремих кримінально-протиправних посягань на свободу слова, вивчення досвіду зарубіжних держав у галузі регулювання та охорони діяльності засобів масової інформації, а також про необхідність аналізу наявних складів кримінальних правопорушень проти професійної діяльності журналістів та свободи слова і визначення нових складів зазначених кримінальних правопорушень, що зумовлене «іноді діаметрально протилежними або антагоністичними баченнями щодо їх розуміння», що, своєю чергою, має негативний вплив і на розвиток доктрини

кримінального права, і на практику застосування певних кримінально-правових норм [4, с. 9]. Відтак, вважаємо, що це є ще одним свідченням доцільності більш ґрунтовного аналізу кримінально-правової охорони законної професійної діяльності журналістів [11]. Також вчений у своїй праці розкрив зміст об'єкта досліджуваного нами кримінального правопорушення та класифікував його. Зокрема, на думку науковця, безпосереднім об'єктом кримінальних правопорушень, передбачених ст. ст. 171, 345¹, 347¹, 348¹, 349¹ КК України, є охоронювані законом про кримінальну відповідальність суспільні відносини, які гарантують свободу професійної діяльності журналістів, як втілення свободи слова, передбаченої ст. 34 Основного закону [4, с. 6]. Окрім цього, вчений проаналізував та охарактеризував ознаки об'єктивної сторони досліджуваних кримінальних правопорушень, а також дійшов висновку, що наявна певна суперечливість (невідповідність) ознак суб'єкта, визначеного у Загальній частині КК України, і суб'єкта, передбаченого ст. ст. 171, 345¹, 347¹, 348¹, 349¹. Відтак, з огляду на ступінь тяжкості кримінальних правопорушень проти журналістів, здатність усвідомлювати кримінальну протиправність вчиненого винною особою діяння та потребу увідповіднення норм Загальної та Особливої частин КК України, автор пропонує знизити мінімальний вік, із якого має наставати кримінальна відповідальність за кримінальні правопорушення проти життя, здоров'я, волі та власності журналістів, членів його сім'ї чи близьких родичів (ч. ч. 2,3 ст. 345¹, ч. 2 ст. 347¹, ст. 348¹, ст. 349¹ КК України), до 14 років. Науковець зазначає, що кваліфікацію кримінально-протиправних діянь щодо перешкодження журналістській діяльності за ст. 171 КК України унеможлиблює відсутність мети [12]. В. І. Павликівський детально дослідив теоретичні питання щодо змісту застосування у ст. ст. 345¹, 347¹, 348¹ терміну «у зв'язку із здійсненням законної професійної діяльності», що стало вагомим аспектом під час дослідження змісту поняття «погроза або насильство щодо журналіста». Зокрема, як зазначає вчений, з огляду на широке коло мотивів (кар'єризм, помста тощо) під час

вчинення досліджуваних правопорушень, необхідно закріпити в законі не безпосередню характеристику окремих мотивів, а саме зв'язок посягання з діяльністю потерпілого [4, с. 7].

Слушною є думка М. І. Хавронюка, який установив певний зв'язок між демократичністю держави та загальною кількістю норм Особливої частини КК України: чим менше діянь криміналізовано, тим меншою є ймовірність того, що держава значною мірою послуговується репресивними методами упорядкування суспільних відносин. Натомість надзвичайно велика кількість норм Особливої частини КК України підвищує ймовірність того, що деякі з них дублюють одна одну, створюючи небажану конкуренцію, а рівень правової освіти та правосвідомості як населення, так і представників законодавчого корпусу є відносно низьким, що потребує надмірної деталізації і казуальності при формулюванні кримінально-правових приписів [9, с. 257]. Така позиція видається доволі обґрунтованою.

З огляду на вищенаведене, варто погодитись з думкою В. І. Павликівського, який вважає, що логічним кроком було б відмовитись від спеціальних норм про відповідальність за посягання на права журналіста. Більш ефективним видається запровадження у складах умисного вбивства (п. 8 ч. 2 ст. 115 КК України), умисних тілесних ушкодженнях (ст. ст. 121, 122, 125 КК України), побоях (ст. 126 КК України), умисного знищення майна (ст. 194 КК України), захоплення заручників (ст. 147 КК України) такої кваліфікуючої ознаки, як вчинення зазначених дій стосовно особи чи її близького родича або члена сім'ї у зв'язку з виконанням цією особою професійної або громадської діяльності, що надасть достатні можливості правоохоронним органам у боротьбі зі злочинними проявами у сфері свободи слова та діяльності журналістів [10, с. 28-29].

Висновки. Підсумовуючи, можна зробити висновок, що аналіз розробок вітчизняних учених за тривалий період дав змогу констатувати, що в кримінально-правовій науці України загалом сформовано уявлення про особливості кримінально-пра-

вової охорони законної професійної діяльності журналістів. Зокрема, це стосується здебільшого змісту об'єкта складів кримінальних правопорушень що посягають на журналістів та їх професійну діяльність, об'єктивної сторони таких кримінальних правопорушень, суспільної небезпеки вчинюваних діянь, суб'єктивної сторони, а також особливостей суб'єкта. Визначено норми, щодо яких досягнуто однастайності між науковцями і практиками, однак це не виключає наявності деяких нез'ясованих питань. Відтак, неоднозначно вирішується питання щодо правильності розміщення статей у відповідних розділах Особливої частини Кримінального кодексу України, визнання юридичних осіб потерпілими від кримінального правопорушення передбаченого ст. 171 КК України, необхідність виділення «впливу з метою перешкодження» поряд з «іншим умисним перешкодженням» у ст. 171 КК України, необхідність існування так званих «спеціальних статей» щодо журналістів тощо.

Література

1. Барометр свободи слова за липень 2023 рік. URL: <https://imi.org.ua/monitorings/barometr-svobody-slova-za-lypen-2023-roku-i54547>
2. Кримінально-правовий аналіз злочинних посягань на свободу слова та перешкодження професійній діяльності журналістів: науково-методичні рекомендації / Р.С. Веприцький, Є.О. Гладкова Харків: Харківський національний університет внутрішніх справ, 2016. 68 с.
3. Безпала Я. С. Кримінальна відповідальність за перешкодження законній професійній діяльності журналістів: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. Х.: Харків. нац. ун-т внутр. справ., 2014. 211 с.
4. Павликівський В. І. Кримінально-правове забезпечення свободи слова та професійної діяльності журналістів в Україні: монографія. Х., 2016. 488.
5. Leheza, Yevhen. Pisotska, Karina. Dubenko, Oleksandr. DAKHNO, Oleksandr. Sotskyi, Artur 2022. The Essence of the Principles of Ukrainian Law in Modern Jurisprudence. *Revista Jurídica Portucalense*, Decem-

ber, 342-363. DOI: [https://doi.org/10.34625/issn.2183-2705\(32\)2022.ic-15](https://doi.org/10.34625/issn.2183-2705(32)2022.ic-15)

6. Matviichuk, Anatolii. Shcherbak, Viktor. Sirko, Viktoria. Malieieva, Hanna. Leheza, Yevhen. 2022. Human principles of law as a universal normative framework: Principios humanos del derecho como marco normativo universal. *Cuestiones Políticas*, 40(75), 221-231. <https://doi.org/10.46398/cuestpol.4075.14>

7. Tylchuk, Vyacheslav. Matselyk, Tetiana. Hryshchuk, Viktor. Lomakina, Olena. Sydor, Markiiian. Leheza, Yevhen. 2022. Administrative and legal regulation of public financial activity: Regulación administrativa y legal de la actividad financiera pública. *Cuestiones Políticas*, 40(72), 573-581. <https://doi.org/10.46398/cuestpol.4072.33>

8. Villasmil Espinoza, Jorge; Leheza, Yevhen; Holovii, Liudmyla. 2022. "Reflections for the interdisciplinary study of the Russian Federation's invasion of Ukraine in 2022"/ "Reflexiones para el estudio interdisciplinario de la invasión de Ucrania por parte de la Federación Rusa en 2022" In: *Cuestiones Políticas*. Vol. 40, No. 73, pp. 16-24.

9. Хавронюк М.І. Кримінальне законодавство України та інших держав континентальної Європи: порівняльний аналіз, проблеми гармонізації : монографія / М.І. Хавронюк. К. : Юрисконсульт, 2006. С. 257–258.

10. Павликівський В.І. Кримінально-правове забезпечення свободи слова та професійної діяльності журналістів: автореф. дис. на здобуття наук. ст. докт. юр. наук. Харків, 2017. 39 с.

11. Halaburda, Nadiia. Leheza, Yevhen, Chalavan, Viktor. Yefimov, Volodymyr. Yefimova, Inna. 2021. Compliance with the principle of the rule of law in guarantees of ensuring the legality of providing public services in Ukraine. *Journal of law and political sciences*. Vol. 29, Issue 4, 100-121.

12. Kobrusieva, Yevheniia. Leheza, Yevhen. Rudoi, Kateryna. Shamara, Oleksandr. Chalavan, Viktor. 2021. International standards of social protection of internally displaced persons: administrative and criminal aspects. *Jurnal cita hukum indonesian law journal*. Vol 9, No 3, 461-484. DOI: <https://doi.org/10.15408/jch.v9i3.23752>

SUMMARY

The purpose of the study is the peculiarities of legal regulation and the state of research on the criminal-legal protection of the professional activity of journalists. An analysis of the state of research on the criminal protection of the legal professional activity of journalists in Ukraine shows that there is currently a large number of scientific works that directly relate to the protection of journalists and their professional activity. However, in some cases only the criminal offense provided for in Art. 171 of the Criminal Code of Ukraine, in others the criminal offense contained in Art. 3451 of the Criminal Code of Ukraine, despite the availability of a fairly new monographic study by V. I. Pavlykivskyi, which concerns the criminal law enforcement of freedom of speech and the professional activity of journalists in Ukraine, there are still many debatable questions regarding the elements of criminal offenses provided for in Art. Art. 3471, 3481, 3491 of the Criminal Code of Ukraine. In general, today there are not so many works devoted to the criminal legal protection of journalists and their professional activities, and therefore there are many aspects of this problem that are insufficiently or not studied at all. The above confirms the need for further in-depth theoretical analysis of the criminal-legal protection of the legal professional activity of journalists in Ukraine.

Attention is drawn to the fact that the analysis of the developments of domestic scientists over a long period made it possible to state that in the criminal-legal science of Ukraine, in general, an idea has been formed about the peculiarities of the criminal-legal protection of the legitimate professional activity of journalists. In particular, this mostly concerns the content of the object of criminal offenses that encroach on journalists and their professional activities, the objective side of such criminal offenses, the social danger of the acts committed, the subjective side, as well as the characteristics of the subject. Norms have been defined, regarding which a consensus has been reached between scientists and practitioners, but this does not exclude the presence of some unexplained issues. Therefore, the question of the correctness of the placement of articles in the relevant sections of the Special Part of the Criminal Code of Ukraine, the recognition of legal entities as victims of the criminal offense provided for in Art. 171 of the Criminal Code of Ukraine, the need to distinguish «influence for the purpose of obstruction» along with «other intentional obstruction» in Art. 171 of the Criminal Code of Ukraine, the need for the existence of so-called «special articles» regarding journalists, etc.

Key words: administrative liability, protection, legal regulation, criminal law protection, criminal liability, professional activity of journalists, protection, state of research.